

Portrete în dialog

Alexandru Paleologu s-a născut la 14 martie 1919, în București, într-o veche familie boierească. Este unul dintre cei mai cunoscuți și mai apreciați esești români, critic literar, diplomat și om politic marcant. Licențiat în drept al Universității din București. Referent la Comisia română pentru aplicarea armistițiului (1944–1945), atașat de legăție în Ministerul Regal al Afacerilor Străine (1946–1948). Căutat de Securitate, reușește să scape și trăiește în clandestinitate până în 1956, în orașul Câmpulung, devenind un apropiat al lui Constantin Noica. Cercetător științific la Institutul de Istoria Artei al Academiei Române, secția artă veche (1956–1959). Arestat și condamnat, în lotul Noica-Pillat, la paisprezece ani de muncă silnică (în 1959). La eliberare (prin decret de grațiere), în 1964, este reintebrat la același institut, secția teatru. Membru al Uniunii Scriitorilor (din 1967), secretar literar al Teatrului „C.I. Nottara” din București (1967), redactor la Editura Cartea Românească (1970–1976). După 1989, s-a implicat în viața publică și în politică: ambasador al României în Franța (în 1990 a fost demis după ce și-a afirmat opțiunea pentru forma monarhică de guvernământ și după ce s-a solidarizat cu demonstrații din Piața Universității, declarându-se „ambasador al golanilor”), senator (1992–2004). S-a stins din viață la 2 septembrie 2005, în București.

Filip-Lucian Iorga s-a născut la 16 iulie 1982, în București, ca urmaș al unui vechi neam de moșneni ialomițeni. Doctor în istorie al Universității din București, cu o teză despre mitologiile genealogice ale familiilor boierești (2011). Stagiul la Centre de Recherches en Histoire du XIXe Siècle, Universitatea Paris IV Sorbona (2009–2010). Manager cultural în cadrul Institutului Cultural Român (2007–2008), consultant al Casei Majestății Sale Regelui Mihai I al României (2007–2008), vicepreședinte al Fundației Culturale „Erbiceanu” (din 2008). Membru al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” din Iași (din 2002). A publicat volumele *Genocidul comunist în România*, vol. IV, *Reeducarea prin tortură* (cu Gheorghe Boldur-Lătescu; Albatros, 2003), *Breviar pentru păstrarea clipelor* (convorbiri cu Alexandru Paleologu; Humanitas, 2005), *Les Cazaban. Une chronique de famille* (cu Eugen Dimitriu; Universul Dalsi, 2007), studii în volume colective. Autorul chestionarului *Memoria elitelor românești*, parte a unei cercetări dedicate descendenților actuali ai boierimii, marii burghezii și elitelor intelectuale românești. Interviuuri cu: Lucian Boia, Barbu Brezianu, Lena Constante, Jean Delumeau, Neagu Djuvara, arhim. Mina Dobzeu, Ion Irimescu, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie, Ion Lucian, Eric Mension-Rigau, Jordi Savall, Mircea Horia Simionescu, arhim. Petroniu Tănase, Constantin Țoiu.

Breviar
pentru păstrarea clipelor
Filip-Lucian Iorga în dialog cu
Alexandru Paleologu

Ediția a III-a, revăzută

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Marieva Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2005, 2007, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PALEOLOGU, ALEXANDRU

Breviar pentru păstrarea clipelor /

Alexandru Paleologu, Filip-Lucian Iorga. – București: Humanitas, 2012

ISBN 978-973-50-3678-2

I. Iorga, Filip-Lucian

821.135.1.09 Paleologu, A. (047.53)

929 Paleologu, A. (047.53)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743, 382, 0723 684 194

*Le plus fructueux et naturel exercice de nostre esprit,
c'est à mon gré la conférence: j'en treuve l'usage
plus doux que d'aucune aultre action de nostre vie.*

MICHEL DE MONTAIGNE, *Essais*

Verweile doch, du bist so schön!

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE, *Faust II*

Cei șapte ani din case ai *Breviarului*

Am stat de vorbă începând cu luna decembrie a anului 2000 și până în 2004. Prima ediție a acestor clipe trecute a apărut în 2005, cu doar câteva luni înainte de trecerea la cele veșnice a lui Alexandru Paleologu. Interlocutorul meu a săvârșit actul pe care îl considera cel mai important din viață: moartea, care l-a condus, nu am nici o îndoială, către acea viață veșnică, pe care nu și-o imagina altfel decât ca pe o dragoste veșnică. De atunci, *Breviarul* și-a urmat destinul lui, a intrat în casele cititorilor, însoțindu-i în viețile și în gândurile lor.

Acum, când au trecut deja șapte ani, *Breviarul* e gata, la rândul lui, în straie noi, să vă invite la el acasă. Fie că l-ați mai vizitat, fie că vă întâlniți cu el pentru prima dată, sunteți cu toții bine-veniți. Doamnă, v-ați gătit cu rochia albastră de mătase? Domnule, purtați fracul (desigur, asortat doar cu papion alb) sau smokingul (cu papion negru)?

Într-un amurg calm, sunteți întâmpinați pe terasa dinspre parc a vechiului conac înconjurat de copaci pe care nimeni nu are de gând să-i taie. Gazdă e Alexandru Paleologu. Vă odihniți pe un șezlong, răfoiți o carte, poate *Eseurile* lui Montaigne, poate o piesă a lui Caragiale, poate un capitol din *Război și pace* (pe care stăpânul casei a

citit-o de paisprezece ori, o fi avut el vreun motiv). Miroase a colonie bună, a tutun englezesc și a lemn lăcuit. Din salon se aude, în surdină, pianul, trebuie să fie ceva de Mozart. Dar muzica se strecoară printre alte sunete, la fel de îmbietoare: vesela fină, care poartă poate blazonul de familie, și argintăria adusă cândva de vreun străbunic plecat la studii la Paris sunt așezate în dispozitiv de asalt gurmand. Aici, plăcerea nu e interzisă. Nici cea a simțurilor, nici cea a sufletului. Doar plăceri superioare și subtile să fie. Ar putea oare un iubitor de cultură să disprețuiască o delicioasă știucă umplută?

De pe pereții salonului, privirile blajine sau strașnice trimise de icoane și de portretele de familie veghează liniștitor asupra forfotei care începe să crească. De ceas nu mai aveți nevoie, aici nimeni nu se grăbește. Sper că nu v-ați încorsetat prea temeinic, pentru că aici se râde mult. Și bine ar fi ca nici batista cu monogramă să nu v-o fi uitat, pentru că s-ar putea să vă curgă și câteva lacrimi.

Gazdei îi place să povestească, veți auzi multe despre Providență, bun-simț, literatură, filozofie, inteligență, boieri, stil, baluri, dar și despre suferință, pușcărie politică, răutate omenească, drama unei lumi. Amintiri despre oameni și locuri, reflecții despre lume și viață. Clipe.

Uitați de metodă, de sisteme, de fixații, de seriozitate, de plictiseală. Aici vă aflați la școala melancoliei, unde singura metodă acceptată este aceea a frivolizării. Și unde proștii n-au ce căuta. De aceea, ei nici nu au fost invitați, așa că nu riscați să vă loviți peste tot de ei, așa cum se întâmplă de obicei. Aici e numai lume *bine*. Și să nu vă mirați dacă la masă se va vorbi și pe franțuzește, așa e în casa *Breviarului*.

Lăsați-mă, vă rog, să vă conduc, pentru că șueta e pe cale să înceapă. Să ne așezăm cât mai aproape de gazdă, fără grabă și cu atenție, și să savurăm în tihnă. *C'est le moment le plus agréable de la journée!*

FILIP-LUCIAN IORGA
martie 2012

La vârsta mea, există marele risc de a crede că ai ajuns înțelept

ALEXANDRU PALEOLOGU — Faptul că ai venit cu un reportofon demonstrează deja o intenție.

FILIP-LUCIAN IORGA — *Intenția, mai bine zis speranța mea, este aceea de a nu rămâne un chestionator și de a mă transforma, deși nu va fi ușor, într-un interlocutor al dumneavoastră. Are totuși vreo relevanță această specie a interviului?*

— E o manieră mai comodă de a comunica, pentru mine singura posibilă, la ora actuală, fiindcă nu prea mai pot scrie cu mâna.

Dar să nu te aștepți ca acum să înceapă emisia de lucruri extraordinare. Se întâmplă să-mi iasă și mie din gură, așa cum li se întâmplă și altora mult mai deștepți ca mine, o grămadă de dobitocii. Vai de acela care nu știe când a fost prost în viața lui; a trăit degeaba. Satisfacția cea mare e tocmai să-ți dai seama că nu ai fost chiar tot timpul prost. Să sperăm că ăsta va fi și cazul suetei noastre. Și mai e ceva, constat că enorm de multe lucruri le-am uitat: nume proprii, întâmplări, cărți, chiar porțiuni din propria mea viață. Memoria mi-a rămas mai puțin ca o sursă de informație, și mai ales ca o zonă a imaginarului.

La vârsta mea, există marele risc de a crede că ai ajuns înțelept. Sunt foarte prudent și încerc să mă păzesc de pacostea asta. Cu ce ai vrea totuși să începem?

Culmea de inteligență, de libertate și de creație a fost Evul Mediu

— *Aș vrea să vorbim, la început, despre perioada medievală. Evul Mediu este privit încă, de mulți, ca o epocă de obscuritate.*

— Este o prostie. Mai întâi că vitraliile sunt concepute pentru lumina zilei și a soarelui. Oamenii au văzut clădirile patinate ale Evului Mediu și au născocit Evul Mediu întunecat.

— *Dar catedralele au fost, odată, albe.*

Da. Are Le Corbusier, de altfel un arhitect prost, dar un om care scrie bine, o carte intitulată, foarte frumos, *Quand les cathédrales étaient blanches*. Sigur că unele dintre ele nu apucau să rămână albe, nici măcar până la încheierea construcției lor, care dura, uneori, sute de ani. Dar sunt revoltătoare incultura și suficiența omului modern, care se crede mai grozav decât alții. Aș putea chiar să spun că omenirea a mers regresând, deși nici asta nu e chiar exact. Oricum, culmea de inteligență, de libertate, de curtenie și de creație a fost Evul Mediu. Și la noi, nu numai în Occident. Un timp al libertății de circulație, de exprimare și al libertății interioare. Mulți spun că era sufocat de dogmatismul bisericii. Aiurea. Dogmatismul bisericii era o formă de libertate. Fiecare om avea o justificare evidentă de a fi.

— *Dacă ați fi trăit în Evul Mediu, ce v-ar fi plăcut să fiți?*

— M-am întrebat și eu multă vreme. Iubesc cărțile și, pe vremea aceea, în special călugării aveau acces la ele. Dar eu nu am fire de călugăr; totuși, aș fi putut suporta o regulă monastică, pentru că este preferabil un cod de comportament dificil, dar onorabil și elegant, lipsei oricărui cod, ca acum. Regulile le ofereau medievalilor libertate.

— *Acum ne găsim, în schimb, în epoca tehnolatriei.*

— A tehnolatriei. O epocă abjectă. Lumea noastră cretină și fudulă îmi provoacă o greață inimaginabilă. Cât putem fi de proști! Și cât de ușor renunță omul la demnitatea ființei sale.

— *Dacă ați fi fost angajat în „cearta universaliiilor”, în ce tabără credeți că v-ați fi aflat?*

— Judecând după mine, cel de acum, m-aș fi aflat, fără îndoială, în tabăra realiștilor, care aveau o gândire metafizică matură, în timp ce nominalismul este antimetafizică.

— *Dar acest tip de analogie, dintr-o epocă în alta, nu este foarte riscant?*

— Ba da, pentru că transpui mentalitățile actuale în lumi cu totul diferite și ajungi la concluzii aberante.

Pretențiile sunt cu mult mai interesante decât dovezile

— *Trecând puțin în alt registru, v-aș ruga să îmi povestiți câte ceva despre familia dumneavoastră. Numele ne duce cu gândul la împărații bizantini.*

— Mă rog, după rezonanță, s-ar părea că originea este una formidabilă. Pretențiile există și ele, în legătură cu

faptul că am fi o ramură a acelei vechi și foarte mari familii grecești, care a avut foarte multe ramificații și foarte multă răspândire. Nu este, prin urmare, exclus să facem și noi parte din ea. Ceea ce pot să știu însă cu certitudine despre familia mea paternă este că e venită în Valahia din insula Lesbos, cam prin epoca Ipsilanților, cu care erau, pare-se, foarte apropiați sau chiar înrudiți. Nu știu foarte bine, pentru că acestea sunt lucruri pe care niciodată nimeni din familia mea nu le-a cercetat la fața locului, pentru a afla toate încrengăturile. Dar știu că tata i-a făcut cadou unui prieten de-al lui, Alexandru Saint-Georges, pentru muzeul lui genealogic, toate documentele de familie. Este probabil că ne tragem dintr-o familie de origine geneveză, care se chema Gattilusio și care a jucat un rol destul de însemnat, prin serviciile pe care le-a adus Paleologilor, la restaurarea Imperiului Bizantin. Membri ai acestei familii geneveze au făcut căsătorii repetate în diverse ramuri ale neamului Paleologilor. În speță, Francesco Gattilusio a primit din partea împăratului bizantin, Ioan V Paleologul, căruia îi acordase sprijin militar împotriva rivalilor săi Cantacuzini, mâna surorii sale, prințesa Maria, și insula Lesbos, cu capitala Mytilene, ca zestre; împăratul Ioan VII Paleologul a fost însurat cu o Gattilusio (mai precis, cu Eugenia, fiica lui Francesco Gattilusio), iar mai târziu, Constantin XI Paleologul Dragases, ultimul împărat al Bizanțului, a fost și el însurat cu o membră a acestei familii, Ecaterina, descendentă a aceluiași Francesco Gattilusio. În timp, acești genevezi și-au luat numele de Paleolog. Toate lucrurile astea nu le-am controlat și nimeni din familie nu a fost pasionat de genealogie. Nu ne-am prea sinchisit de alcătuirea unor genealogii

glorioase și ilustre. Pretențiile au existat, dar fără probe. Și, în fond, dacă ai pretențiile, ce trebuie să mai și dovedești? Starea socială e un fenomen mental. Pretențiile sunt cu mult mai interesante decât dovezile, iar probabilitățile mult mai interesante decât certitudinile. Ai o dovadă, fi sănătos! Eu am o prezumție, ceea ce e mai ceva. Dacă ești cineva, trebuie să ai o genealogie preferabilă. De fapt, dovezile cele mai clare de noblețe provin din aspectul fizic și intelectual al celor care se pretind aristocrați. Dacă ai o mutră care presupune o anumită rasă și dacă ai o minte care funcționează, e mai mult decât probabil că ai o origine bună.

— *Un alt semn de noblețe ar fi, poate, și gustul pentru râsul inteligent.*

— Am citit, într-un bizantinist, că acești Paleologi bizantini erau bărbați frumoși, distinși, inteligenți și că râdeau cu o poftă nebună, de se zguduiau pereții Augusteonului. Partea cu râsul m-a frapat, pentru că în familia noastră avem un mare talent pentru râs. Râdem cu o poftă nebună. Bunicul meu, tatăl lui tata, Mihail (Mișu) Paleologu, născut în 1848, un personaj foarte impunător, care era consilier la Curtea de Casație, era celebru pentru că spunea bancuri seci acolo și făcea pe toată lumea să râdă, lucru cu totul surprinzător și impropriu pentru acea instanță. Din păcate, bunicul a murit prea devreme, la 55 de ani (dacă îl compari cu mine, poți spune că a murit în plină adolescență). Și tata era un om de spirit și un om căruia îi plăcea să râdă. Nu lăsa niciodată să treacă neobservată latura rizibilă a existenței. La fel eu, fratele meu și fiul meu. Suntem niște oameni care râdem cu poftă și avem talent la râs. Desigur, nu râdem prostește —

pentru că se poate și așa —, ci cu inteligență. Acest lucru îl văd deja și la nepoțelul meu, Mihalache.

De altfel, râsul m-a ajutat pe mine să surmontez experiențele proaste din viața mea, închisoarea și diversele neplăceri conexe, care se cam știe care sunt și despre care eu n-am vorbit mult, sau când am făcut-o, am încercat s-o fac cu umor, deși de obicei oamenii vorbesc cu spaimă și cu oroare de aceste experiențe. De fapt, e cam același lucru: oroarea sau râsul sunt reacții fiziologice la niște pățanii. Oamenii, într-adevăr, pot îndura mai mult decât își închipuie că ar putea. Și dacă au trecut peste toate grozăviile fără prea multă vătămare, sunt binedispuși. După părerea mea, așa este normal, și nu să fie amărâți o viață întreagă pentru că au mâncat bătaie de câteva ori, într-o anumită perioadă. Ai mâncat bătaia? A trecut? Fii vesel!

Pușcăria politică o meritai dacă erai deștept

— *Unii pot fi deranjați de atitudinea aceasta. Chiar în închisoare ați întâlnit astfel de reacții.*

— Da, îi deranjez pe posacii care cred că omul bine-dispus e om rău și că plângăciosul e bun. Nimic mai fals. Cred că Dumnezeu a ținut cu mine pentru că am râs de „invincibili” torționari din pușcării, fiindcă El nu îngăduie, până la urmă, triumful vanităților omenești.

În închisoare, evident că eram în culmea mizeriei. Pușcăria, mai cu seamă în perioada respectivă, te aducea într-o stare fizică și aparențială mizerabilă, și ca îmbrăcăminte, și ca fason. Dar acest fapt trebuia perceput ca un

avatar derizoriu și paradoxal. De pildă, pentru mine, care am fost întotdeauna un bărbat elegant și îngrijit, aspectul din închisoare era o chestiune paradoxală și îl luam ca pe o fantezie: „Vai, vai în ce hal am ajuns!“ Ei, am ajuns într-un „hal“. Și asta e ceva. Este și asta o formă de experiență, un aspect al vieții. Sigur că nu e de dorit, dar dacă tot ai ajuns acolo, e mai bine să îl percepi ca pe un lucru interesant. Trebuie să tratezi neajunsurile cu cât mai multă seninătate și în spirit de cunoaștere. Nu te poți conserva în condiții de totală suspendare a normalității dacă nu ai umor. Și, mai cu seamă, nu trebuie să te socotești victimă. Asta e marea dobitocie. Victimă nu ești niciodată decât dacă ești prost. E adevărat că erau acolo oameni care se raportau la ceea ce posedaseră înainte și la rangul social pe care îl avuseseră. Odată pierdute acele posesii sau ranguri, se percepeau ca oameni complet desființați. Or, eu zic că poți să fii tu în cea mai nefericită situație, așa cum am fost și eu de multe ori, și să fii tot același. Să observi viața cu aceeași luciditate, cu același amuzament și cu aceeași furie, când e cazul, deși furia este cea mai slabă, cea mai neputincioasă reacție la... rele. Lumea îi spune suferință și chiar asta și este, dar mie nu-mi place să-i spun așa, pentru că prea se trage multă literatură din cuvântul *suferință*. Omul e făcut ca să cunoască și asta. Mai mult decât atât, și am văzut asta la prieteni de vârsta mea, remarcabil de inteligenți, de culți, oameni foarte bine, dar care toată viața au fugit de suferință și au evitat-o: cine fuge de suferință, matematic ratează fericirea. Suferința este o ipostază posibilă, și de altminteri probabilă, în devenirea umană. Mai multă sau mai puțină, mai consecventă sau mai întâmplătoare, dar este.

Cuprins

<i>Cei șapte ani din case ai Breviarului</i>	7
La vârsta mea, există marele risc de a crede că ai ajuns înțelept	13
Culmea de inteligență, de libertate și de creație a fost Evul Mediu	14
Pretențiile sunt cu mult mai interesante decât dovezile . . .	15
Pușcăria politică o meritai dacă erai deștept.	18
Rubedenii	21
Spețele interesante și elegiile repudiate	27
Am crescut printre oameni de mâna întâi	30
Educație englezească, în cel mai moldovenesc stil posibil	35
Pe acolo s-a trasat strada care ne poartă numele	38
Copiii deștepți se joacă cel mai bine singuri	43
Viața la țară	46
Țăranii adevărați nu comit niciodată erori de gust	49
Grozavă invenție este femeia	51
Adevărul spus fără talent e minciună.	54

Așa era rânduită lumea	55
Plimbare prin conacul de la Blâzni	58
Era grav și patetic cât de bune erau mesele	66
Un Paradis al conacelor	69
Suficient de sus ca să vezi bine	72
Jockey-Club și alte „cuiburi de burghezo-moșieri“	76
Cine fuge de frivolitate ajunge la prostie	82
Am avut complexul copilului protejat	88
Elitele de la „Spiru Haret“	89
Cultura este o treabă de toate zilele, plăcută și obișnuită	97
Prostia e diabolică, niciodată inteligența	102
Viața cărților	104
Mozart, Mozart, Mozart	106
Lumea de pe stradă, cucoanele, birjele	109
Ineleganța e un păcat major	113
Paradisul și democrația	119
Frumusețea omului vine numai din privire	122
Seriozitatea este estetica mediocrității	124
„Metoda Paleologu“	127
Societatea aleasă trebuie să fie și avută	129
Un vis albastru și blond	132
Prânzuri, sieste, ceaiuri și stoluri de râsete	135
Galeria cu portrete de epocă	137

Dreapta adevărată nu cade niciodată în extremă	144
La Providență trebuie noi să umblăm	148
Boala demolatului	154
Viața omului e unică și irepetabilă.	156
Snobismul ca virtute	159
Principiul otrăvește mintea	161
Asaltul țoapei vindicative și existența utopică a domnilor	163
Obligația onestă de prieten	165
Nu am făcut, slavă Domnului, nimic în viață	168
Filozofia este o artă	169
Școala melancoliei	172
Morala greierului	175
Omul nu are decât sufletul lui	178
Și pentru bârfă e nevoie de talent	184
O limbă de marinari	186
Franceza este limba cea mai satisfăcătoare pentru inteligență	189
Gloria agelastului Lincoln e gloria mediocrității	191
Occidentul este un mod inteligent de a vedea viața	193
Păcatele Franței	195
O vorbă de spirit face cât un univers	199
Omul devine competent în ceea ce iubește	202
Dacă nu voi fi taxat drept reacționar, înseamnă că am fost un prost	207

Mai șezi puțin	208
Cine fuge de suferință, matematic ratează fericirea	211
Esențială este atenția	213
Un model este un om a cărui imitare nu este o contrafacere	216
Îmi făceam gustul și nu țineam la nici un fel de rigoare	218
Nu e important să fie multe, ci să țină mult	223
Premiul de Excelență nu m-a convins că am ajuns cineva.	225
Bunul-simț este Graalul.	227
A te pregăti pentru moarte este singura filozofie care merită practică	228
Viața veșnică nu poate fi decât dragostea veșnică	230
Lucrurile cu adevărat importante	231
<i>Ediții noi ale clipelor trecute</i>	<i>233</i>
<i>Bibliografia lui Alexandru Paleologu</i>	<i>235</i>